

Biyografi Yazmada ve Muhitleri Belirlemede Takrizin Rolü Emirî Örneği*

Güler Doğan Averbek

Öz: Âlim, şair ve devlet adamı yetiştirmiş bir aileye mensup olan 16. asır şairi Emirî, ikinci ve dördüncü divanlarını mansıp talebiyle Sultan III. Murad'a sunmuştur. Bu divanların iki farklı nüshasında yer alan altı takrizin çoğu İstanbul uleması tarafından kaleme alınmıştır. Saray nüshasında iki, holograf nüshada ise dört takriz bulunmaktadır. Hakkında şüara biyografilerinde bilgiye rastlanmayan Emirî'nin eserleri için takriz kaleme alanlar, sadece eserlerinden ve resmî belgelerden izini sürebildiğimiz Emirî'nin çevresi hakkında bilgi sahibi olmamıza imkân sunmaktadır. Söz konusu takrizler incelendiğinde, onun ilim ve sanat çevrelerine yakın olduğu görülür. Ayrıca mukarrızların ifadeleri, Emirî'nin, muhitinde bilinen ve saygı duyulan biri olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmada, iki divanı için kaleme alınan takrizlerden hareketle Emirî'nin muhitine ve hayatına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Takriz, mukarrız, 16. asır Türk edebiyatı, edebî muhitler, ilmi muhitler.

Abstract: The 16th century poet Emirî belonged to a family who raised many scholars, poets and statesmen. His divans which both include Persian and Turkish poems were presented to Sultan Murad III with hope of an official post. Two different copies of his divans include 6 *taqariz*. The *taqariz* were written mostly by scholars in Istanbul. There are two *taqariz* present in the Palace copy, and four in the fourth divan which is a holograph. Those who wrote *taqariz* for Emirî's works, whom we do not have any information in any biographical book of the period, allow us to have valuable knowledge about Emirî's network. By examining these texts, we can see that Emirî is close to *ulama* and *udaba* circles. In addition, the statements of the *muqarrizun* indicate that Emirî was a known and respected person in these circles. In this study, it will be tried to shed light on the life and network of Emirî, based on the *taqariz*.

Keywords: *Taqriz*, *muqarriz*, 16th century Ottoman literature, literary and scholarly circles

* Bu çalışma, 3-5 Mayıs 2019 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen VII. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu'nda "Meçhul Bir Şairi Takrizlerden Okumak: 16. Asır İstanbul İlim ve Sanat Muhitine Müttevazı Bir Katkı" başlığıyla sunulan tebliğin geliştirilmiş hâlidir. Oluşum sürecinde bu çalışmayı okuyarak değerli katkılarda bulunan Özgür Özer'e, İsmail Güleç'e, Fatih Bayram'a, Ahmet Emin Saraç'a, Zehra Akarvardar Koçak'a ve Mustafa Averbek'e teşekkür ederim.

@ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. gulerd@gmail.com

id <http://orcid.org/0000-0002-8938-1115>

Giriş

Walter Andrews ve Mehmet Kalpaklı, farklı sınıfların meclislerine dair bilgilerin Osmanlı şiirini anlamaya katkı sunacağını belirtmektedir. Toplantı yerleri, toplantıları tesis edenler ile müdavimlerin, hamilerin ve himaye edilenlerin söz konusu meclislerden beklentileri hakkındaki bilgiler, bu meclislere hükmeden çevreler ve zümrelerin nasıl teşekkül ettiğini anlamayı mümkün kılacaktır (Andrews ve Kalpaklı, 2009, s. 310). Okuduğunuz çalışma da bu anlayıştan hareketle İslam kültüründe eser telif geleneğinin bir cüzü olan takrizler vasıtasıyla Osmanlı edebî muhitlerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Kısa ve öz bir tanımlamaya göre takriz genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve edipleri tarafından bir eser için yazılan, eser ve yazar hakkındaki övücü takdim yazısıdır (Uzun ve Arslan, 2010, s. 472). Takriz geleneğinin ne zaman başladığına dair elde bir kayıt mevcut değildir. En erken tarihli takrizler, 14. asra kadar gitmektedir (Bauer, 2014, s. 207). Türkçenin hâkim olduğu sahada bu geleneğin ne zaman başladığı da henüz ortaya konmuş olmamakla birlikte verilere göre Osmanlı sahasında tespit edilebilen ilk takrizler 15. yüzyıla aittir (Uzun ve Arslan, 2010, s. 473).

Franz Rosenthal'e göre takriz türüne ilk defa yer ayıran, hazırladığı katalogda takrizleri "Kritiken" (Tenkitler) başlığıyla kaydeden Ahlwardt'tır (Ahlwardt, 1887, ss. 17-22).¹ Bilindiği kadarıyla müstakil ilk çalışma, Rosenthal'in (1981) 14. asır âlimlerinden İbn el-Demâminî'nin (ö. 827/1424) 795/1393'te kaleme aldığı *Nüzûlü'l-Gays* adlı eseri için yazılan 11 takrizi incelediği makalesidir. Daha sonra bu konuda muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Rudolf Vesely (2003) genel hatlarıyla Arap edebiyatında takriz geleneğini incelerken Osmanlı sahası takrizleriyle ilgili akademik ilk çalışmalardan biri Christine Woodhead'in (2000) "Puff and Patronage" üst başlıklı makalesidir. Bu makalede takrizler yoluyla bir mansıp için tavassutta bulunmanın örnekleri sunulmaktadır ki bu husus, çalışmamızın konusuyla doğrudan irtibatlıdır. Sonraki yıllarda "How to Create a Network" üst başlıklı makalesinde (Bauer, 2014) takrizler aracılığıyla ilmî ve edebî muhitin nasıl tesis edildiğini irdeleyen Thomas Bauer (2013) ayrıca "Mamluk Literature as a Means of Communication" adlı çalışmasında, takrizlerin edebî metinlerdeki konumuna değinir. Amalia Levano-

1 Bu dikkat çekici tavrın ardında başka bir motivasyon yatmaktadır. Dr. Nuhoglu'na göre Ahlwardt'in yazmaların müellif ve muhtevaları hakkında bilgi verdiği ve "yazmak istediği Arap edebiyatı tarihinin iskeletini teşkil edecek bu çalışma", Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bulunan Arapça yazmaları ihtiva eden 10 ciltlik kataloğun birinci cildidir (bkz. Nuhoglu, 2009, s. 29).

ni'nin (2013) takrizlerin pek irdelenmeyen bir yönüne odaklanan "A Supplementary Source for the Study of Mamluk Social History: Taqariz" adlı çalışması ise sunduğu perspektif açısından kayda değerdir. Guy Burak (2015) Türkçeye de tercüme edilen "Reflections on Censorship, Canonization and the Ottoman Practices of Imza and Takriz" başlıklı makalesinde, takriz geleneği üzerinde durmaktadır. Freie Universität Berlin'de doktora çalışmalarına devam eden Laurenz Kern de "Book Publication and the Function of Taqiriz in Middle Eastern Manuscript Cultures" başlıklı bir tez hazırlamaktadır. Son zamanlarda bu konuda yapılan önemli çalışmalardan biri, Nagihan Gür'ün (2014) Klasik Türk Edebiyatı'nda takriz geleneğini ele aldığı doktora tezidir. Tezinde 16. ile 20. asırlar arasında söz konusu sahada verilen eserler için kaleme alınmış yaklaşık 200 Türkçe takrizi inceleyen Gür ayrıca takriz konusunda iki makale neşretmiştir (2016, 2017). Türün Tanzimat dönemindeki seyri ise Turan Karataş (2002) tarafından *Takriz Edebiyatı* adlı çalışmada ele alınmıştır.

Rosenthal (1981, ss. 177-178) genellikle eserlerin başında yer alan takriz türünü, yeni bir eserin tanıtım yazısı olarak tanımlarken Bauer (2014, s. 208) bu tanımlamayı yetersiz bulmakta, takrizlerin bir muhit oluşturmak ve bunu sağlamlaştırmak için müellif tarafından talep edilen metinler olduğunu söylemektedir. Diğer bir söyleyişle Rosenthal, takrizin kabul gören anlamını öne çıkarırken Bauer, takrizin işlevine odaklanmaktadır. Bu iki bakış açısını birleştirerek takrizlerin çok katmanlı metinler olduğu yargısında bulunmak daha doğru olacaktır. Şeklen tanıtım yazısı olarak var olan bu metinler, işlevleri için tercih edilmiştir. Bu sebeple takriz metinlerini, salt birer metin olarak değerlendirmekten ziyade metin, mukarrız ve kendisine takriz yazılan arasında bir irtibat ağı kurmak gerekmektedir.

Şair tezkirelerinde, bir şairden bahsedilirken takrizlerinin bulunduğunun da söylenmesi, birden fazla hususa işaret etmektedir. Buna göre evvela takriz, müstakil bir türdür. Zira tezkirelerde bir şairin kimin eserine takriz yazdığından çok takriz kaleme almış olmasının mevzubahis edilmesi, takrizlerin, yazıldıkları eserlerden bağımsız addedildiklerini göstermektedir. Ayrıca yazılan takrizlerin edebî muhitlerde konuşulduğu anlaşılmaktadır. Binaenaleyh takriz yazma eylemi, en azından edebî açıdan bir statü sağlamaktadır. Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür: Takriz yazması teklif edilen kişi, otorite sahibidir. Bu husus ise takrizlerin, bir ilişki ağı tesis etme yöntemi olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Bauer (2013, s. 220) genç ilim adamlarının, rüşdünü ispatlamış âlimlerin takrizlerine yer vermek suretiyle kendilerine bir ulema muhiti yarattıklarını söylemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde takrizin en önemli özelliği, mukarrız ile takriz yazılan kişi arasındaki ilişkiyi göstermesidir.

Rosenthal, takriz türünün iki sebepten ötürü çalışılması gerektiğinin altını çizmektedir. Bunlardan ilki, takrizin, edebî gelenekler ve düşünme yöntemleri hakkında bilgi vermesi diğeri ise geçmişteki entelektüel hayat ve entelektüeller arasındaki ilişkilerin teşekkülü ve onların toplumdaki rolleri hakkında bildiklerimize katkı sunma potansiyelidir. Rosenthal'e (1981, s. 189) göre takrizler, edebî faaliyetin ardında yatan sosyal motivasyona ve edebî eserlerin yayılma yollarına ışık tutmaktadır. Takrizleri imza geleneğiyle birlikte değerlendiren Burak'a (2015, s. 104) göre ise bu metinler, ilmî ve edebî muhitlere mensup kişiler arasındaki sosyal ve kültürel dinamikleri aydınlatmaktadır. Dolayısıyla muhtelif sanat, ilim ve bürokrasi çevrelerine mensup kişiler arasındaki ilişkilerin izini sürebilmeye takriz türü önemli görev üstlenebilecektir. Ayrıca Rosenthal'ın dediği gibi takrizler, eser telif etme sebepleri açısından da aydınlatıcı olabilmektedir.

Bu çalışmaya konu takrizlerde, eser methedilmekle birlikte daha ziyade müellifin övüldüğü görülmektedir. Bu durum her ne kadar beklenti eser kritiği yönünde olsa da takrizlerin eseri değil müellifini ön plana çıkarma niyetiyle yazıldıklarını düşündürmektedir. Ancak takrizlerin “genellikle sanat yetisi daha üst konumda olan birisi tarafından kendisinden daha alt seviyede konumlandırılmış kimselere” yazıldığını söylemek (Gür, 2016, s. 165) klasik edebiyat için doğru olmayacaktır. Müellifin takriz talep etme sebebi her seferinde değişiklik göstermektedir. Bazen daha yüksek seviyede birinden bazen akran ve hemseviye birinden bazen daha alt seviyede birinden takriz talep edilmesi mümkündür. Yani her bir takriz metni, yukarıda ifade edildiği gibi yazan, yazılan ve eser bağlamında ele alınıp irdelenmelidir. Yaş ile ilgili durum da buna benzerdir. Nitekim Rosenthal (1981, s. 183), 30'lu yaşlarında olan İbn ed-Demâminî'nin eserine takriz yazanların yaşlarının 20 ile 70 arasında değiştiğini söylemektedir. Bu çalışmada ele alınacak takrizlerde de mukarrızların, sanat yönünden, çalışmaya konu şairden üstün olduklarını söylememizi gerektiren bir durum yoktur. Çalışmaya konu şairin, mukarrızlarını farklı saiklerle seçtiği anlaşılmaktadır.

Eldeki en erken takriz grubundan birini ihtiva eden 793/1391 tarihli *el-Vec-hû'l-Cemil fi İlmi'l-Halîl*'in müellifi Zeyneddin el-Âsârî'nin henüz 28 yaşında topladığı 15 takriz (Bauer, 2013, s. 207), Âsârî'nin kendisini nerede konumlandırmaya çalıştığı sorusuna cevap verir mahiyettedir. Bauer'e (2013) göre takriz istenecek kişilerin listesi itinayla hazırlanmış ve birtakım hususlar göz önünde bulundurulmuştur. Özetle Âsârî ilk olmayan bu eseri ile ulema arasında bir mevki edinmeye çalışmakta ve bu sebeple kendisine bir muhit tesis etme gayreti göstermektedir. Listenin başında hocası vardır.

Çalışmanın amacı ve kapsamı ile takriz türüne ilişkin genel yazını özetleyen bu girişin ardından 16. asır şairi Emirî² için yazılan takrizler hakkında bilgi verilecektir. 16. asırda Emirî mahlasıyla şiirler yazan Mehmed Bey b. Musa Paşa, baba tarafından Halid b. Velid'e (ö. 21/642) kadar uzanan Candaroğulları'na, anne tarafından ise soyu Hz. Ebu Bekir'e (ö. 13/634) uzanan Sadrazam Pirî Mehmed Paşa (ö. 939/1532) ailesine mensuptur. Emirî'nin doğum tarihi ile ilgili elde net bir bilgi yoktur. 916/1510-1511 civarında dünyaya geldiği düşünülmektedir.³ 1005/1596'da sağ olduğu anlaşılan Emirî'nin (Akpınar, 2019, s. 149), Derviş ve Nur Ahmed adında iki oğlu ve Fatma adında bir kızı vardır. Bir mahkeme kaydından anlaşıldığı kadarıyla Emirî, Bolu'da iken kızı İstanbul'da vefat etmiştir (İstanbul Kadı Sicilleri, 2011, s. 272). İstanbul'da dergâh-ı âli müteferrikalığı, Beyşehir, Ankara ve Hüdavendigâr sancak beyliği, Karaman sancağı defter kethüdalığı vazifelerinde bulunmuştur. Tespit edilebildiği kadarıyla Emirî, bugün mevcut veya namevcut toplam 18 manzum eser kaleme almıştır. Elde olan eserleri birinci divan, ikinci divan, dördüncü divan, ikinci divanın başında yer alan ancak müstakil eser özelliği gösteren *Heft Vâdi* ve *Mergûbü'l-Kulûb* tercümeleri ile *Sohbetnâme*, *Mir'ât-ı Ebrâr*, *Gülşen-i Ebrâr*, *Râznâme*, *Bostân* tercümesi, *Ahlâk-ı Kâmilîn* ve *Sıfâtü'l-Âşıkîn* tercümesidir. Henüz mevcudiyeti tespit edilemeyenler ise üçüncü divan, *Işknâme*, *Mahabbetnâme*, *Tarikatnâme*, *Pendnâme* ve *Îrâdetnâme*'dir.⁴

Emirî'nin eserlerine takriz yazdırmasının ardındaki motivasyon irdelenirken İstanbul'da tamamladığı anlaşılan iki divanı için yazılan altı takrizden hareketle şairin sosyal çevresiyle münasebetleri hakkında bilgi derlenecek ve dönemin edebî ve ilmî muhitiyle ilgili bazı bulgular ortaya konacaktır. Son kısımda ise Emirî için yazılan takrizler ele alınacaktır.

Emirî için Yazılan Takrizler

Eserlerinden özellikle divanlarından anlaşıldığı kadarıyla Emirî, sancak beyliğinden azledildikten sonra kendisine yeni bir görev verilmeyişine çok içerlemiş ve görev alabilmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Arşiv kayıtlarına göre bunlardan biri, durumunu anlatan ve mansıp talebini dile getiren arizadır (Ayдын ve Günalan,

2 Emirî'nin şairliği hakkında en erken bilgi, kimliği tespit edilememiş olmakla birlikte Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri*'nde yer alır (1936, 4, ss. 1259-1260).

3 Söz konusu değerlendirme için bkz. Güleç ve Doğan-Averbek, 2018, s. 250.

4 Burada özet olarak verilen bilgiler için bkz. Doğan-Averbek, 2019, s. 14, 17-18.

2011, s. 104). Bir diğeri ise Sultan III. Murad'a (Aydın ve Günelan, 2011, ss. 1574-1595) takdim ettiği yazmadır.⁵ Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazan III. Murad (s. 1574-1595), Naîmâ'nın bildirdiğine göre âlimleri ve şairleri himaye eden özellikle kendisine takdim edilen ilmî ve edebî eserler karşısında lütuflarını esirgemeyen bir padişah'tır (Naîmâ, 2007, 1, ss. 79-80). Sultana eser takdiminin karşılıksız bırakılmadığı şeklinde bir haberin Osmanlı bürokrasi, ilim ve sanat çevrelerinde şayi olmasının eser enflasyonuna yol açacağını kestirmek güç değildir. Nitekim yakın çevresindekilerin de tavassutundan faydalanılarak III. Murad'a pek çok eserin takdim edildiği bilinmektedir.⁶ Emine Fetvacı'nın (2011, ss. 63-64) naklettiğine göre III. Murad'ın, biri hizmetkârlar ve içöğlanlarına ait odaların arkasında diğeri ise padişah dairesinin bitişiğinde olmak üzere iki kütüphanesi vardır.

III. Murad'a sunulan yazma, Emirî'nin ikinci ve dördüncü divanları⁷ ile *Mergû-bû'l-Kulûb* ve *Heft Vâdî* tercümelerini ihtiva etmektedir. Kitabın, sunulduğu padişaha iletmesi beklenen mesaj, metnin sonunda ayrıca manzum Türkçe-Farsça bir ariza şeklinde yer alır. Bu arizada Emirî, iki divanında muhtelif yerlerde ihsas ettirdiği mansıp talebini, aşağıdaki beyitlerde görülebileceği gibi sarıh bir şekilde dile getirir (Doğan-Averbek, 2019, s. 36):

5 Nüshanın takdim edişine dair sadece bu çalışmanın konusuna odaklanarak değerlendirme yapılacaktır. Söz konusu değerlendirmenin kapsamlı hâli için bkz. Doğan Averbek, 2019, ss. 31-40.

6 Sultan III. Murad'a sunulduğu bilinen eserler arasında Abdî'nin *Gül ü Nevruz*, Sâfi Efendi'nin *Cihâdnâme*, Sipahizade Mehmed'in *Evezahü'l-Mesâlik ilâ Ma rifeti'l-Büldân ve'l-Memâlik*, Seyyid Lokman'ın *Şehnâme-i Tafsîl-i Hâl-i Âl-i Osmân*, Şem'i'nin *Tuhfetü'l-Aşîkin ve Şerh-i Mesnevi* (son cildi hariç), Suudî'nin *Târih-i Hind-i Garbî ve Ravzatü'l-Ulûm ve Devhatü'l-Fühûm*, Derviş Hasan Medhî'nin *Esrâr-ı Hikmet*, Ali b. Nakîb Hamza'nın *Tuhfetü'l-Letâ'if*, Şemseddin-i Sivasî'nin *Mirâtü'l-Ahlâk*, Mahmud Hazîni'nin *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr*, Gelibolulu Âlî'nin *Nüshatü's-Selâtin ve Lâyihatü'l-Hakika*, Muhyî'nin *Siret-i Murâd-ı Cihân*, Ferîdûn Bey'in *Münşeâtü's-Selâtin*, Hoca Sadeddin Efendi'nin Üşî'den tercüme ettiği *el-Emâlî (Lâmiyye-i Kelâmiyye)*, Latîfî'nin önce Kanuni Sultan Süleyman için hazırladığı, 30 yıl sonra mukaddimesini değiştirdiği *Risâle-i Ta'rîf-i Evsâf-ı İstanbul*, Rahîmizâde İbrahim Çavuş'un *Gonca-i Bâg-ı Murâd*, Takiyyüddin'in *Âlâtü'r-Rasadiyye li Zici's-Şehenşâhiyye*, Sidretü Münteha'l-Efkâr ile *Nevrû Hadikatü'l-Ebsâr*, Mecdî'nin *Hadâyiku's-Şakâyık*, Cinânî'nin *Bedâyi'ü'l-Âsâr*, Bekâyî'nin *Hikâye-i Şirvan Şâh ve Şemâ'il-i Bânû*, Kınalızade Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Bâkî'nin *Fezâil-i Mekke*, Zarîfî'nin *Mîhr ü Mâh*, Nevî'nin *Netâyici'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn*, Âsafî Mehmed Çelebi'nin *Şecâ'atnâme*, Alaeddin eş-Şirazî'nin *Şehenşehnâme*, Hasan b. Abdurrahman'ın *Terceme-i Mâ Lâ Yesa' et-Tabîb Cehlulu* adlı eserleri ile müellifi bilinmeyen *Tercüme-i Hiyele*, *Hırzû'l-Mülûk*, *Menâkib-ı Hamsîn* gibi eserleri saymak mümkündür. Çalışmanın odağında yer almayan, bir fikir vermesi amacıyla buraya dercedilen eserlerin Sultan III. Murad'a sunuldukları bilgisi, muhtelif ansiklopedik eserlerden derlenmiştir.

7 Bugün British Library'de bulunan, Or. 9826 numaralı 361 varaktan müteşekkil Farsça-Türkçe divan da fihristinden anlaşıldığı kadarıyla Saray'a sunulmak üzere kaleme alınmıştır. Ancak divanın Sultan III. Murad'a ulaşmış olup olmadığı bizce henüz meçhuldür. Elimizde sureti bulunan sayfalarda izleri görülen mühürler, divanın İngiltere'ye gitmeden önce özel bir koleksiyona girdiğini göstermektedir. Dördüncü divanın müellif nüshası ise Milli Kütüphane'de nr. Yz. A 85'te kayıtlıdır.

*Pâdişâhun medhi olmışdur murâd
Umaram lutfıyla olam ben de şâd
Mîr olup mazûl olan buldı küşâd
Azle kıldum on yıl oldı inkıyâd
Bendesinde var ola endek şinâs
Sözlerinden her kuluñ eyler kıyâs
Mîr olanlarla olaydum imtihân
Zât-ı bî-mikdârüm olurdı ayân*

Emirî'nin mansıp elde etme arzusuyla takdim ettiği bu yazma, bizi çalışmamızın konusuna yönlendirmektedir. Yazmanın muhtevasına bakıldığında Emirî'nin, III. Murad'ın yukarıda özetle ifade edilen özelliklerini bildiğini ve bu özellikleri hedef alan bir strateji takip ettiğini düşünmek mümkündür. Eser bu açıdan incelendiğinde Emirî'nin, Kanuni Sultan Süleyman'dan (s. 1520-1566) sonra en çok şiir yazmış padişah olan III. Murad'a manzum metin takdim etmek suretiyle müşterek yönlerine atıfta bulunmak istemesinin yanı sıra muhtevadaki bazı tercihleriyle de metni onunla irtibatlandırma gayreti içinde olduğu görülür.⁸ Kanaatimize göre bunlar arasında Sultan'a takdim edilen nüshanın başında yer alan iki takriz de vardır. Evvela takrizlerin sıralanışının ve her ne kadar yaygın uygulama bu yönde olsa da eserin sonuna değil de başına yazılmalarının sebepleri üzerinde durmak gerekmektedir. Söz konusu metinlerin, göze çarpacak yere yerleştirilmenin yanı sıra kısa oldukları hatta şekil ve uzunlukları bakımından da birbirleriyle uyumlu oldukları görülmektedir. Emirî ayrıca bu takrizlerin yan yana yazılmasını sağlayarak mukarızlar arasında bir denge gütmeye çalışmış olmalıdır. Dördüncü divanın aşağıda ele alınacak olan müellif nüshasındaki takriz sıralamasında ise durumun farklı olduğu anlaşılmaktadır. Aynı eserde başta iki ve sonda iki takriz yer almaktadır. Takrizler muhtemelen müellifin takrizi yazan ile karşılaşması neticesinde kaleme alınmış, baş tarafta yer kalmayınca iki takriz eserin sonuna ilave edilmiştir.⁹

Woodhead (2000, s. 395), Osmanlı'da takriz yazımına odaklanan çalışmasında takrizlerin, himaye edilme arzusu, maddi kazanç, maiyete girme veya mansıp elde etme amacıyla yazdırıldığını söylemektedir. Dolayısıyla eser telif edenler, zikredilenlerden birini elde edebilmek için eserlerine görece -saygın- kimselerin takriz-

8 Bu konuda daha önce kaleme alınan değerlendirmeler için bkz. Doğan-Averbek, 2019, ss. 31-40.

9 Baştaki iki takrizden hemen sonra divan incelemesinden anlaşıldığı üzere birden fazla varak kayıptır. Bu kayıp varaklarda başka takrizlerin olması da ihtimal dâhilindedir.

lerinin eşlik etmesi yöntemine başvurmuşlardır (Woodhead, 2000, s. 395). Saray nüshasında yer alan takrizlerin de Emirî'nin mansıp talebiyle ilgili olduğunda şüphe yoktur. Dördüncü divanın müellif nüshasındaki takrizlerin durumu bizce henüz netleşmemiştir. Şairin kendi hattıyla vücut bulan bu nüshanın şeklen olduğu kadar muhteva olarak da Saray'a takdim edilmeye uygun olmadığını düşündüğünü ve bu nüshanın kahir ekseriyetini, Saray'a sunduğu birinci divanı da istinsah eden Fetullah b. Şemseddin el-Bağdadî'ye yazdığını varsaymak mümkündür.¹⁰

İlmî eserlere yazılan takrizler daha ziyade Arapça kaleme alınıyorken Emirî'nin divanlarına yazılan altı takrizin hiçbirinin Arapça olmaması tabiidir. Takrizlerin dördü Farsça, ikisi Türkçedir. Farsça yazmadaki temel saikin, her iki divanın kahir ekseriyetinin Farsça olmasıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Burada Muhammed Emin es-Sabıkî isimli mukarrızın durumuna ayrıca işaret etmek gerekmektedir. Anadili Farsça olan, Türkçe bildiği ve Türkçe şiir nazmettiği kaydedilen (Kınalızade, 2017, s. 758; Beyanî, 1997, ss. 252-253) Sabıkî'nin takrizini Türkçe değil de Farsça kaleme almasının da mevzubahis temayüle işaret etmesi mümkündür.

Takrizlerin, mukarrızların el yazısıyla vücut bulması beklenir. İncelemeye konu takrizlerde de durumun buna uygun olduğu düşünülmektedir. Hepsî geleneğe uygun şekilde imzalı olan takrizlerde, yazıların farklılığı ilk bakışta anlaşılmaktadır. Mukarrızlardan Kafzade Feyzullah Efendi'nin el yazısında sarıh bir şekilde görülen husus ise hat sanatındaki maharetidir (Müstakîmzâde, 1928, s. 522). Ancak takriz yazılan eserlerin istinsah edilmeleri hâlinde takrizlerin de genellikle istinsah edildiğini hatırlatmakta fayda vardır.

Emirî'nin Saray'a sunduğu nüshaya yazılan takrizlerin ilki, Müderris Mehmed Suudî Efendi'ye, ikincisi Müderris Kafzade Feyzullah Efendi'ye aittir. Müellif nüshasında ise başı eksik olan dibacenin arka sayfasında Muhammed Emin es-Sabıkî ile Müderris Mehmed Aysî Efendi'nin takrizleri yer alır. Bunlardan başka divanın sonunda Müderris Kâtipzade Zeynî Efendi ile Müderris İbrahim Efendi'nin takrizleri mevcuttur. Burada Emirî'nin ilişkiler ağına bakmaya çalışılırken takrizlerin muhtevalarından bahsedilerek mukarrızlarla ilgili özet bilgi verilmesi doğru olacaktır.

10 Daha önceki çalışmalarımızda, ferağ kaydı olarak yazılan bir beyitten hareketle ikinci divanın Emirî'nin el yazısıyla vücut bulduğunu belirtmiş olmamıza rağmen yakınlarda temin edebildiğimiz birinci divanın ferağ kaydından anlaşıldığına göre müstensih, istinsah ederken aslı ferağ kaydını aynen muhafaza etmektedir. Birinci divanı Emirî'nin nüshasından istinsah ettiğini kaydetmesine rağmen ikinci divanda bu notu düşmemiş olması, söz konusu hataya yol açmıştır (İlgili değerlendirmeler için bkz. Doğan-Averbek, 2019, s. 7, 18, 42-43; Güleç ve Doğan-Averbek, 2018, ss. 252-253).

Mehmed Suudî Efendi ve Takrizi

Mehmed Suudî Efendi, Cenabî Efendi (ö. 999/1590) ile Ahmed Efendi'nin kardeşidir (İzgi, 2003, s. 526). Sultan III. Murad'ın damadı Vezir İbrahim Paşa'nın (ö. 1010/1601) hocasıdır (Selanikî, 1989, 1, s. 180). Ebussuud Efendi'nin (ö. 982/1574) mülazımlığını¹¹ yaptığı için Suudî mahlasını seçmiştir.¹² 993/1585'te Süleymaniye Medreselerinin birine tayin edilir. 995/1587'de buradaki görevinden azledilir ve yerine Kınalızade Hasan Çelebi (ö. 1012/1604) atanır. Takrizini mazulken yazmıştır. 997/1589'da kardeşi Cenabî Efendi'nin vefatı üzerine boşalan Halep evvel kadılığına getirilmiş, Amid kadısı iken 999/1591'de vefat etmiştir.¹³

Manzum ve mensur eserleri bulunan Suudî'yi güzel tabiatlı biri olarak tavsif eden ve ondan sitayişle bahseden Atâyî'nin belirttiğine göre Suudî'nin evi, âlim ve şairlerin toplanma yeridir (Atâyî, 2017, 1, s. 920). Bu bilgi, Emirî ile nasıl tanışmış olabileceklerine dair bir ipucu sunmaktadır. Emirî'nin uzun süren mazuliyetinin bir kısmında İstanbul'da bulunduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Bu süre içinde vaktini şiirle meşgul olarak ve şuara meclislerine katılarak geçirdiğini düşünmek mümkündür. Ayrıca Atâyî'nin Suudî'den iktibas ettiği "olmaz" redifli gazeldeki (Atâyî, 2017, 1, s. 920) bakış açısının, Emirî'nin hikemî yönü ağır basan şiir anlayışına yakın olduğunu burada ifade etmekte fayda vardır.

III. Murad, Suudî'ye *Târîh-i Hind-i Garbî'yi* yazmasını emretmiş (Kütükoğlu, 2006, s. 176) o da eseri tamamlayarak 991/1583'te padişaha sunmuştur.¹⁴ Kâtip Çelebi, Suudî'nin *Ravzatü'l-Ulûm ve Devhatü'l-Fühûm* adlı eserini de III. Murad'a takdim ettiğini bildirir (Kâtip Çelebi, 1971, 1, s. 928). Bu bilgi parçaları, Emirî'nin Suudî'yi neden ilk mukarrız olarak seçtiğine dair fikir vermektedir. Suudî, III. Murad'ın tanıdığı ve bildiği bir âlimdir.

Suudî Efendi, takrizine şöyle başlamaktadır:

این ابکار افکار که از حجلهء ضمیر منیر فضائل مآب بغرفهء تحریر خرامیده بود

11 Medrese tahsilini tamamlayıp icazet alan talebe, Ruznamçe-i Divan-ı Hümayun'a ismini yazdırır ve yedi senelik mülazemet süresini doldurduktan sonra ruus imtihanına girip başarılı olursa müderris olarak tayin edilir (Pakalın, 2004, 2, s. 612).

12 Cenabî Efendi de Ebussuud Efendi'nin mülazımlığını yapmıştır (Atâyî, 2017, 1, s. 904).

13 Niksarlı olan Suudî Efendi, Emir Hasanzade Suudî olarak da bilinir. Müderrislik vazifesine nerede başladığı bilinmemektedir. 978/1570'te Yeni İbrahim Paşa Medresesi'ne, 1580'de Sahn Medreseleri'ne (Cânib-i yemin Semâniye, sâniye müderrisliği) tayin edilmiştir. Bir ara Medine kadılığı da yapmıştır. Metne ve buraya dercedilen bilgiler için bkz. Atâyî, 2017, 1, ss. 919-921; *Silsile-i Ulemâ*, vr. 41a, 46b, 205a, 213b, 253a.

14 Bu eserin müellif nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi nr. 4969'da kayıtlıdır (İzgi, 2003, s. 526).

[Bu daha önce söylenmemiş, bakir sözler, etrafını aydınlatan fazilet sahibinin gelin odasından yazı odasına doğru arz-ı endam etmiştir]

Suudî Efendi, bir düğün daha doğrusu bir gelin tasviriyle divanı övdüğü Far-
şça takrizinde Emirî'nin fazilet sahibi olduğunu dile getirmektedir. Takrizinden
Emirî'yi tanıdığı ve ona hürmet ettiği anlaşılan Suudî'nin, divanda yer alan mülem-
ma gazellerden bahsetmesi, eseri okuduğuna veya en azından esere göz gezdirdiği-
ne işaret eder. Suudî'nin, eserin muhtevasından haberdar olduğunu gösterdiği ve
Emirî'nin sanatından sitayişle bahsettiği takriz, manzum övgü ile nihayet bulur:

کتابی پر از گوهر آبدار
بلاغت شعار و فصاحت دثار
...
بود تازه هر دم چو باغ جنان
نسیم کمالش ز هر سوزان

Burada Suudî, şairin belagat ve fesahat sahibi olduğunu söylemekte, divanın
cennet bahçeleri gibi her dem taze olduğunu ve yanan gönülden hoş bir esinti ol-
duğunu dile getirmektedir. İmza kısmı oldukça kısadır. Takrizin okuyanda uyandır-
ması beklenen intiba ise Suudî'nin, Emirî'ye müzaheret ettiğidir.

Kafzade Feyzullah Efendi ve Takrizi

950/1543'te Emirî'nin de memleketi olan Bolu'da dünyaya gelen Feyzullah Efen-
di, 994/1586'da Süleymaniye Medreselerinden birine atanmıştır. Takrizini bu
görevde iken yazmıştır. İkinci kez Anadolu kazaskerliğine tayin edildikten sonra
1020/1611'de taundan vefat etmiştir.¹⁵

Talebesi Atâyî, Feyzullah Efendi'nin şiir ve edebiyatta mahir olduğunu, fıkıh ve
tefsirdeki ilmiyle, Arapçaya olan vukufuyla temayüz ettiğini söylemektedir. Atâyî,

15 Kafzade Feyzullah Efendi, Kafî Ahmed Efendi'nin oğludur. Asıl adı Mustafa, mahlası Feyzî'dir. Hâce Hatun Medresesi'nde müderrisliğe başlamış, çeşitli medreselerdeki görevlerinden sonra 987/1579'da Semaniye Medreselerinin birine 991/1583'te Selimiye Medresesi'ne tayin edilmiştir. 998/1590'da Halep kadılığına tayin edilmiştir. Şam, Mısır, Edirne, Galata, İstanbul kadılıklarında bulunmuş, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapmıştır. Metne ve buraya dercedilen bilgiler için bkz. Atâyî, 2017, 2, s. 1400-1402; *Silsile-i Ulemâ*, vr. 31a, 42b, 148a, 205a, 210b, 254a; Selaniki, 1989, 1, s. 235.

onun kabiliyetli olmasına rağmen eser telif ve tasnifini tercih etmediğini sadece *Fetâvâ-yı Kâzî Han*'a fihrist yazdığını, *elsine-i selâse*de şiirlerinin olduğunu ve bir divan tertip ettiğini bildirir (Atâyî, 2017, 1, s. 1402). Feyzullah Efendi'den takriz istenmesinin sebebi muhtemelen sadece öne çıkan bir âlim olması değil aynı zamanda şiirden anlaması ve şair olmasıdır. Takriz hitapla başlar:

ای امیر مجالس عرفان
شاعر پاک طبع خوش اذعان
مفخر اهل طبع ملک هنر
ناظم الدر و صاحب الديوان
جامی ثانی زمانه ما
فارسی گوی مرد این میدان

[Ey irfan meclislerinin beyi, tabiatı pak, anlayışı güzel şair! Ey yetenek ülkesinde şair tabiatına sahip olanların övücü, inci nazmeden divan sahibi! Ey zamanımın ikinci Câmîsi, bu meydanın Farsça söyleyi!]]

Feyzullah Efendi'nin, Emirî'yi öven bu hitabında söylediği bazı şeyler dikkat çekicidir. Ona göre Emirî, irfan meclislerinin de emiridir ve şairlik tabiatına sahiptir. Kafzade, Emirî'nin divan sahibi olduğunu belirterek Farsça yazdığını ve zamanın İkinci Câmî'si olduğunu dile getirmekte böylece iddialı bir tavır sergilemiş olmaktadır. Burada ayrıca dikkat çeken husus, Emirî'nin daha önce sancak beyliği yaptığının bilinmesidir. Mukarrız, nesirle devam ettiği takrizinde bu defa eseri över. Takrizin muhtevası, müellif ile mukarrızın şahsen tanıştıklarını ve takrizin tavassut ile yazdırılmadığını düşündürmektedir. Saray nüshasında yer alan bu takriz ile uyandırılmak istenen intiba, Emirî'nin ilgi gösterilmesi gereken özelliklere sahip bir şahıs olduğudur.

Muhammed Emin es-Sabıkî ve Takrizi

Aslen İranlıdır. İrsî yakınlığı olan Şam Defterdarı Şeyh Kemalzade'nin hizmetinde bulunmuş daha sonra Kemalzade'nin oğlu Yahya Çelebi'nin hizmetinde ve maiyetinde İstanbul'a gelmiş, Hoca Sadeddin Efendi'ye yüz sürdükten sonra kendisine Bayezid-i Evvel Vakfı mütevelliliği verilmiştir. Hasan Çelebi'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla şiir ve inşada oldukça başarılıdır. Ayrıca Türkçe şiir nazmetmek

için gayret göstermiş ve bunda da muvaffak olmuştur.¹⁶ Hasan Çelebi dikkat çekek kadar yer ayırdığı Sabıkî'yle şahsen tanıştıklarını ve sık görüştüklerini şu şekilde ifade eder: "Niçe zemândur ... ve niçe şühûr u sinnîndür ki ... sohbet-i ferah-fezâ terah-zidâlarıyla münbasit ü münşerih ve ... ol zât-ı kerîmü'l-müheyyâ ile sohbetimüz müctemi' ü muntazım olup ..." (Kınalızade, 2017, s. 758).¹⁷ Ulema ve şuara meclislerinde boy gösteren Hasan Çelebi'nin bu ifadeleri, Sabıkî'nin de âlim ve şairlerin bir araya geldiği meclislere katıldığını ihsas ettirmektedir.

Sabıkî'nin metni, takrizler arasında en uzun olanıdır. Sayılarla ifade etmek gerekirse Sabıkî, imza kısmı hariç 350 civarında kelimeden oluşan Farsça bir takriz kaleme almışken aynı sayfada Mehmed Ayşî Efendi'nin, boş kalan yere sığdırıldığı intibahı veren ve imza kısmı hariç 25 kelimeden oluşan takrizi bulunur. Sabıkî'nin takrizi diğer beş takrizle göre klasik metin tertibine daha uygundur. Yukarıda ifade edildiği gibi anadilinin Farsça olması dolayısıyla Farsça takrizler arasında en ağıdalı dille yazılanın ona ait olması sürpriz değildir. Allah'ı methederek başladığı takrizinde Emirî'nin eserini şöyle övmeye başlar:

این صحیفه لطیفهء مزین بجواهر زواهر الفاظ و عبارات سلسیل مثال...

[Lafzın süslü çiçek incileriyle ve cennet ırmaklarını andıran ibarelerle bezenmiş bu hoş sayfa...]

Emirî'nin edebî yönünden ve divanından övgüyle bahseden Sabıkî, şairin her fırsatta dile getirdiği nesebine de atıfta bulunur. Takrizin sonunda yer verdiği beyitte, şairin nazmını kastederek "daha güzeli bulunmayan bu sözün altın suyuyla yazılmaya layık olduğunu" söylemesi, takrizlerdeki mübalağanın ulaşabileceği boyutu gösteren bir örnek olması hasebiyle kayda değerdir:

نیکوتر از این سخن نباشد
شاید که به آب زر نویسد

[Daha güzeli olmayan bu sözün altın suyuyla yazılması yerindedir]

16 Soyu Sührverdi'ye dayanan Muhammed Emin, Şah Tahmasb'ın (s. 1524-1576) veziri Mirza Bey'in oğludur. Babasının vefatından sonra Bağdat'a gitmiş, oradan Basra'ya geçerek Şiraz, Horasan, Tebriz, Şirvan ve Şam şehirlerini dolaşmıştır. 1003/1594'te Ayasofya tevliyetinden azledilen Sabıkî, 1004/1596'da Şam defterdarı olmuş, Beyanî'ye göre muhasebecilik görevi de ifa etmiştir. Metne ve buraya dercedilen bilgiler için bkz. Selaniki, 1989, 1, ss. 419; 2, s. 579; Kınalızade, 2017, ss. 755-757; Beyanî, 1997, s. 252.

17 Bu ifadelerden tezkirenin kaleme alındığı tarihte Sabıkî'nin hayatta olduğu da anlaşılmaktadır.

Oysa o tarihlerde şiir kudreti açısından Emiri'den ileride şairlerin yaşadığını bizim bildiğimiz kadar Sabıkî de bilmektedir. İmza kısmında kendisinin Emiri'nin "muhlis-i hakiki"si olduğunu söylemesi ise aralarındaki hukuka işaret etmesi bakımından mühimdir.

Sabıkî'nin de metnini, Emiri'ye müzaheret etmek amacıyla yazdığı anlaşılmaktadır. Hasan Çelebi'nin yukarıda nakledilen ifadelerinden şair medlislerine devam ettiğini anladığımız Sabıkî'nin, Emiri ile bu tür toplantılarda tanışmış olması muhtemeldir.

Mehmed Aysî Efendi ve Takrizi

Aslen Tireli olan Mehmed Aysî Efendi, Sultan II. Selim'in (s. 1566-1574) hocası Ataullah Efendi'nin (ö. 978/1570) mülazımıdır. Atâyî'ye göre memleketinde ilimle iştigal etmiş ve vaizlik yapmış daha sonra Tire Ferišteoğlu Medresesi'ne tayin edilmiştir. 1016/1607'de vefat etmiştir.¹⁸ Her ne kadar Atâyî'nin ifadelerinden 990/1582'den sonra İstanbul'dan memleketine döndüğü anlaşıyorsa da Aysî Efendi, takrizi yazdığı zaman dilimi olan 996-997/1588-1589'da İstanbul'da olmalıdır.

Aysî Efendi'yi fazilet sahibi biri olarak tanımlayan Atâyî, onun Kur'an-ı Kerim'in takriben yarısının tefsirini hazırladığını, fıkıh üzerine bir eser telif ettiğini ve meaniyle alakalı *Münakkahât-ı Meşrûha'yı* kaleme aldığını bildirir. Ayrıca *Mültekâ'l-Ebhûr* ile *Gülistân'ı* şerh etmiş, Mehmed-i Birgivi'nin *Tarikat-i Muhammediye* adlı eserini ve *Ravza-i İmâm Zendostî'yi* ihtisar etmiştir. *Sihâh-ı Cevherî* adlı lügati icaz eden Aysî Efendi'nin Atâyî'ye göre çok sayıda eseri vardır (Atâyî, 2017, 1, s. 1367). Atâyî'nin isimlerini kaydetmedikleri arasında *Rûhu's-Şurûh fî Şerhi'l-Mak-sûd*, *Hakâ'iku'l-Usûl* ve *Netâ'icü'l-Ezhân fî İlmi'l-Kelâm'ı* saymak mümkündür (Güleç, 1991, s. 287). Aysî Efendi, pek çok eser telif etmiş olmasına rağmen şiir yazdığına dair elde bilgi olmayan tek mukarrırdır. Daha sonraki araştırmalarda da şairliğiyle alakalı herhangi bir ize rastlanmamıştır.¹⁹

Takrizler arasında en ilgi çekici olanı Aysî'ye aittir. İmza kısmı hariç metin şu şekildedir:

18 Bayındır'da (İzmir) Hacı Sinan Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. 990/1582'de Anadolu kazaskeri Bayramzade Zekerriyya Efendi'nin (ö. 1001/1593) huzurunda Edhemzade Mustafa Şeyhî Efendi ve Karamanzade Mehmed Efendi ile imtihan olmuşsa da haklıdan feragat etmiştir. Metne ve buraya dercedilen bilgiler için bkz. Atâyî, 2017, 2, s. 1367.

19 Aysî Efendi hakkında son dönemde yapılan ve aynı araştırmacıya ait olan çalışmalar için bkz. Uzunoğlu, 1997, 2002, 2014.

Zihî mecmûa-i matbû-ı dîvân-ı muhayyel kim serâser nazmı cân-bahş u hayâl-engîz ü sihr-âsâr-ı teâlî ne şî'r-i dil-pezi ü cân-sitândır kim libâs-ı nazmla olmuş hemân bir şûh-ı şîrîn-kâr

Böylelikle en kısa takrizi kaleme alan Aysî Efendi, hızlı bir şekilde yazdığı anlaşılan Türkçe metinde Emirî'den hiç bahsetmemekte sadece eseri övmektedir. Bu durum, Emirî ile aralarında bir yakınlık olmadığını, takrizin farklı şartlar altında veya aracı vesilesi ile yazılmış olabileceğini düşündürmektedir. Aysî, takrizinde manzum kısım olmayan tek mukarrızdır.

Kâtipzade Zeynî Efendi ve Takrizi

Veziriazam Mehmed Paşa'nın sır kâtibinin oğlu olması hasebiyle Kâtipzade olarak ünlenmiştir. 996/1588'de Sahn Medresesi'ne yükseltilmiştir. Takrizi bu görevdeyken yazmıştır. 1010/1601'de Süleymaniye Darülhadisî'ne tayin edilmiş ve buradan mütekait olmuştur. 1011/1603'te vefat etmiştir.²⁰

Mukarrızlar arasında en ilgi çekici sima Zeynî'dir. Hakkında birinci elden bilgi nakleden bütün kaynaklarda istisnai kişiliğine vurgu yapılmakta ve onunla alakalı ilgi çekici anekdotlar anlatılmaktadır (Atâyî, 2017, 2, s. 1295; Selanikî, 1989, 2, ss. 465, 1295). Hasan Çelebi "tekellûf ve tasalluftan azade" olarak tanımladığı Zeynî'nin, "divane-meşrep," "laubali," "acaib güftar ve garaib eş'âr" sahibi olduğunu ve anlatılamayacak söz ve fiillerinin bulunduğunu ifade eder (Kınalızade, 2017, s. 409). Atâyî'ye göre ise o, "garip halleriyle meşhur," "divane" ve "laubali" biridir. Ayrıca ilim hususunda zayıf ama kalben kuvvetli, zamanın nadir simalarından biridir (Atâyî, 2017, 2, s. 1227). Hasan Çelebi, Zeynî'nin şiirlerinin büyük küçük herkesin meclisinde okunduğunu ve bu sayede şöhret bulduğunu söyler (Kınalızade, 2017, s. 409). Zeynî'nin şuara meclislerinde boy gösterdiğine işaret eden bu ifade, Emirî ile bu tür toplantılarda tanışmış olabileceklerini düşündürmektedir. Takrizine Emirî'nin nesebini bildirerek başlayan Zeynî Efendi'nin, onun şiirlerinin irfan meclislerinde okunduğunu ve şiirden anlayanlarca tercih edildiğini söylemesi, aralarında yakın bir münasebet olduğunu göstermektedir. Ayrıca onun, Emirî'nin şiirleri hakkında söyledikleri, Emirî'nin âlim ve şairlerin toplantılarına iştirak ettiğini, şiirlerinin bu meclislerde okunduğunu göstermesi bakımından mühimdir. Zeynî takrizi şu beyitlerle sonlandırır:

20 Asıl adı Zeyne'l-Âbidin'dir. 984/1576'da Piri Paşa Medresesi'ne müderris tayin edilmiş, muhtelif medreselerde görev yapmıştır. 1005/1597'de Mekke kadısı, 1006/1598'de Medine kadısı olmuştur. Mezarı Şeyh Vefa Camii haziresindedir. Metne ve buraya dercedilen bilgiler için bkz. Atâyî, 2017, 2, s. 1226.

*Ceddine seyf-i Hudâ oldı alem
Bir atâdur buna da seyf ü kalem
Cevher-i marifete oldı o kân
Marifetle irişür âkile şân
Yazduğı nüsha olur zâtına dâl
Sözlerinde görünür ince hayâl
Râh-ı hakda ola ol bende nakî
Nazm u nesr-ile müzeyyen varakı
Çâr unsur adedi düşdi sühan
Çâr dîvânı anun cümle hasen*

Zeynî, onun yönetici bir soya sahip olmasını “kılıç sahibi” olmakla ifade ederken kendisine kalem ve kılıç ihsan edildiğini söyleyerek Emiri’nin şairliğine olduğu kadar bürokrat kimliğine de işaret eder. Hem divanı hem şairini methetmeye devam eden Zeynî, eserin nesir ve nazımla müzeyyen olduğunu belirterek bugün baş tarafı kopmuş olan dibaceye atıfta bulunur. Ayrıca Emiri’nin silsile hâlinde hazırladığı dört divandan haberdardır ve takrizdeki ifadesinden anlaşıldığına göre bu divanları okumuştur. Takrize iki Farsça beyit eklenmiştir. Zeynî’nin Saray erkânı ile yakın irtibatının, kendisinden takriz istenmesinde etkili olduğu düşünülebilir.

İbrahim Efendi ve Takrizi

İbrahim Efendi,²¹ şair Hubbî Hatun’un damadı olduğu için Hubbî Mollası diye ünlenen Vusûlî Mehmed Çelebi’nin (ö. 998/1590) oğludur. 995/1587’de Hüsrev Kethüda Medresesi’nde göreve başlamış aynı sene harice çıkmıştır. 1020/1611’de vefat etmiştir (Atâyî, 2017, 2, s. 1399). Göreve başlama tarihi göz önünde bulundurulduğunda İbrahim Efendi’nin, mukarrızların en genci olduğunu düşünmek mümkündür.

Atâyî’nin, halim, selim, müşfik ve cömert bir kimse olarak vassettiği İbrahim Efendi’nin Hoca Sadeddin Efendi’nin mülazımı olması kayda değerdir (Atâyî, 2017, 2, s. 1399). Bu hususa daha sonra değinilecektir.

İmzasında kendisini “mahruse-i İstanbul” müderrisi olarak tanımlayan İbrahim Efendi, Farsça manzum ve mensur karışık olarak kaleme aldığı takrizinde

21 Diğer beş mukarrızın aksine kimliğinden emin olunmayan tek isimdir. Takrizi kaleme alanın, döneme ait kaynaklara göre burada tercüme-i hâli verilen kişi olması kuvvetle muhtemeldir.

evvela müsecca bir nesirle eseri methetmekte daha sonra “söz” için yazdığı dört beyitlik bir şiire yer vermektedir. Takrizin manzum kısmı şöyle başlar:

سخن درباغ دل رنگین بهار است
دران جا لاله و گل صد هزار است

[Söz, gönül bağının renkli bir baharıdır ki orada yüz binlerce lale ve gül vardır]

Takrizde Emiri ile ilgili bir bilgi veya değerlendirme sunulmamaktadır. Ayyışi'den bahsederken ileri sürüldüğü gibi İbrahim Efendi'nin takrizini hızlıca veya “yasak savma” kabilinden yazdığını düşünmek için bir sebep yoktur ayrıca takrize itina gösterildiği açıktır ancak takriz metnine bakılırsa Emiri ile aralarındaki sosyal münasebet asgari düzeyde olmalıdır.

Emiri'ye Yazılan Takrizlerin Arka Planı

Divan-ı Hümayun kâtiplerinden Mehmed b. Mehmed'in kaleme aldığı *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr* adlı eserin mukarrızlarının, Şeyh Abdülmecid-i Sivasî (ö. 1049/1639) hariç müellif için Sultan II. Osman'dan (s. 1618-1622) mansıp talebinde bulundukları görülmektedir. Bu takrizleri inceleyen Woodhead, önemli bir noktaya temas eder. Müellif için mansıp talep eden mukarrızlar arasında onun mesleğinden kimse yoktur. Takrizler ulema ve üdebadan gelmektedir (Woodhead, 2000, ss. 396-397). Bu tespiti takrizlerde çoğunluğu ilmiye sınıfı oluştururken meşhur ediplerin pek boy göstermedikleri şeklindeki yargıyı (Burak, 2015, s. 106) da eklemek, fotoğrafın netleşmesine katkı sunacaktır. Takriz türünün tespit edilen ilk örneklerinin ilmî eserlere yazılmış olmaları ve bu metinlerin, müellifin ulema muhitinde yer edinebilmesine veya konumunu sağlamlaştırmasına hizmet etmesinin beklenmesi, mukarrızların ulema zümresine mensup olmalarını zorunlu kılmaktadır. Ancak zaman içerisinde takriz yazılan eserin sahasında/muhtevasında görülen çeşitlenmenin, mukarrızların ilmiye sınıfına mensup olmaları temayülünü değiştirmedigi anlaşılmaktadır. Her ne kadar Emiri'nin manzum eserine takriz yazanların ekserisinin bir vasfı şairlik olsa da hemen hepsinin öne çıkan özelliği, ilmiye sınıfına mensup olmalarıdır. Altı mukarrızın beşinin müderris olması, birinin ise bir dönem vakıflarda mütevellilik yapması tesadüf değildir.

Mukarrızların ilmiye sınıfına mensup olmalarının birden çok hususa işaret etmesi mümkündür. Bunlardan biri, yukarıda dile getirildiği gibi eser hangi konu ve türde olursa olsun takriz yazması istenen şahsın âlim olmasına dikkat edildiğidir.

Bir diğeri ise İstanbul'da ilmiye sınıfının, muhtelif ilim ve sanat muhitlerinde çoğunluğu teşkil etmesi olmalıdır. Şuara meclisleri de buna dâhildir. Bu ise başka bir hususu öne çıkarmaktadır: Takriz yazması istenen ilmiye mensubunun şiirle ünsiyeti mevzubahistir. Bu durum bürokrat olan Emiri'nin, mukarrızlarını, daha önceki çalışmalarımızda ileri sürdüğümüzün aksine ilmî muhitlerden değil yukarıda ilgili yerlerde ifade edildiği üzere edebî meclislerden tanıdığını düşündürmektedir.²²

Saray nüshasındaki takrizlerin Suudî Efendi ile Kafzade Feyzullah Efendi'ye ait olmalarının bilinçli bir tercih olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu iki şahıs, Saray'la irtibatlı olan isimlerdir. Suudî Efendi, takrizin yazıldığı tarihten önce Sultan III. Murad'ın kerimeleri Ayşe Sultan (ö. 1013/1605) ile evlenmiş olan ve bu sebeple Damat olarak anılan Vezir İbrahim Paşa'nın hocasıdır. Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi takrizin yazım tarihinden önce III. Murad'ın emriyle eser telif etmiştir. Buradan anlaşıldığına göre Suudî Efendi, Emiri'nin eserlerinin padişaha ulaşmasını temin edecek kanallardan biri olarak değerlendirilmektedir. Feyzullah Efendi ise Ebussuud Efendi'nin damadı olan ve III. Murad devrinde şeyhülislamık yapan Malulzade Mehmed Efendi'nin (ö. 993/1585) damadıdır. Saray'la başka bazı muhtemel bağlantıların söz konusu olması da mümkündür. Feyzullah Efendi'nin de eserin padişaha ulaşmasını ve ilgiye mazhar olmasını sağlamaya matuf bir tercih olduğu anlaşılmaktadır. Bildiğimiz kadarıyla âlimlik vasfı şairliğinden önce gelen bu gibi şahıslar, devletin zirvesine ulaşmada bir vasıta olarak görülmektedirler. Hatta bu durum, bir geleneğe dönüşmüştür ve tabii karşılanmaktadır.

Mukarrızlardan Suudî, Sabıkî ve İbrahim Efendi ile ilgili kayda değer hususlardan biri, dönemin meşhur simalarından Hoca Sadeddin Efendi ile olan irtibatlarıdır. Emiri'nin, divanları tertip ettiği tarihte ölmüş olan amcazadesi Şemsî Ahmed Paşa'nın da Sadreddin Efendi ile yakın münasebeti vardır. Yavuz Sultan Selim'in (s. 1512-1520) nedimi Hasan Can Çelebi'nin (ö. 974/1567) oğlu olan Sadeddin Efendi, 982/1574'te Şehzade Murad'ın III. Murad olarak tahta çıkmasıyla Hace-i Sultanî unvanını almış ve sonraki süreçte Hoca Efendi diye şöhret bulmuştur.²³

22 Söz konusu değerlendirmeler için bkz. Güleç ve Doğan-Averbek, 2018, s. 252, 261; Güleç, Doğan-Averbek ve Şafak, 2019, s. 15, 42-43.

23 Sadeddin Efendi, 943/1536'da İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Ebussuud Efendi'nin yanında bulunmuş ve 963/1555'te ona mülazım olmuştur. Daha sonra İstanbul ve Bursa medreselerinde görev yapmış, Semaniye Medreselerinden birinde görevli iken 981/1573'te Manisa sancağında bulunan Şehzade Murad'ın hocasının vefat etmesi üzerine şehzade hocası olmuştur (Atâî, 2017, 2, ss. 1163-1164). İlim ve sanat faaliyetleri kapsamında Eyüp Camii'nde tesis ettiği kütüphaneyi hatırlatmak; eserleri arasında *Tâcü't-Tevârih*'i, tercümeleri arasında Kuşeyri'nin (ö. 465/1072) *Risâle*'sini, Şattanûfî'den (ö. 713/1314) *Behcetü'l-Esrâr*'ı, Üşî'den (ö. 575/1179) *el-Emâlî*'yi ve Muslihuddin-i Lâri'den (ö. 979/1572) *Mir'âtü'l-Edvâr*'ı saymak gerekir (Turan, 1998, s. 198).

Atâyî'nin bildirdiğine göre ilim ve irfan sahipleri, eserlerini Sadeddin Efendi'ye takdim etmekte ve karşılığını görmektedirler. Bu sebeple Sadeddin Efendi'nin ismi, kitapların dibacelerini ve kasideleri süslemektedir (Atâyî, 2017, 2, ss. 1164-1165).²⁴ Sadeddin Efendi'nin devrinde edebî bir muhit tesis ettiği, âlim ve sanatkârları himaye ettiği ve kendisine pek çok eser ithaf edildiği bilinmektedir (Turan, 1998, s. 197). Bunlar arasında daha önce onu tenkit eden Gelibolulu Âlî (ö. 1008/1600) de vardır. *Menâkıb-ı Hünerverân*'ı Sadeddin Efendi'nin isteği üzerine kaleme almıştır. Takıyyüddin (ö. 993/1585) de astronomiyle ilgili eserlerini ona ithaf etmiştir (Turan, 1998, ss. 197-198). Kınalızade Hasan Çelebi, Sadeddin Efendi'nin himaye ettiği isimlerdendir (Turan, 1998, s. 198). Atâyî'ye göre kendisi de sanatkâr olan ve *elsine-i selâse*de şiir nazmeden Sadeddin Efendi, akli ve naklî ilimlerde mahirdir, yanında bulunanlara faydası dokunur, şiir ve inşa üretilen yerlerin ve irfan meclislerinin dostudur ve önde gelen âlimlerin de hocasıdır. Ayrıca sonradan ünlü birer âlim olan pek çok şahıs, onun mülazımlığını yapmıştır (Atâyî, 2017, 2, ss. 1167-1168).

Sadeddin Efendi, Saray'a sunulan eserlerde kilit isimlerdendir. Padişaha ulaşması arzu edilen bir eser için onun tavassutunu talep etmek en doğru stratejilerden biridir. Binaenaleyh daha sonra sunmaktan vazgeçtiğini düşündüğümüz müellif nüshasındaki takrizlerden ve Saray nüshasındaki takrizden hareketle Emirî'nin, Hoca Sadeddin Efendi'nin dairesine girmeye çalıştığını düşünmek akıldan uzak değildir.

Nagihan Gür, doktora tezinde takriz yazarların önemli bir kısmının devletin çeşitli kademelerinde yöneticilik yapmış kişiler olması sebebiyle söz konusu şahısların "markalaşmış kimlikleriyle" sanatkârı tescil ettiklerini ileri sürer (Gür, 2014, ss. 158-159). Yenipazarlı Vâlî'nin (ö. 1007/1598) *Hüsni ü Dil* adlı mesnevisine yazılan 24 takrizi değerlendirirken bir yandan iddiasını kanıtlamaya çalışır öte yandan Vâlî'nin bu şahıslarla olan irtibatına ve sosyal çevresine odaklanır. Gür'ün tespitine göre Vâlî'nin mesnevisine takriz yazan isimlerin çoğu Sadeddin Efendi'nin ya çevresinde bulunmuş veya bizzat Vâlî gibi ona mülazımlık yapmıştır. Araştırmacı buradan hareketle Vâlî'nin kendisini bir sanatkâr olarak konumlandığı ilişkiler ağına işaret eder. Ona göre bu takrizler, şairin mensup olduğu edebî geleneği ve ekolü de göstermektedir (Gür, 2014, s. 159). Bunlara yukarıda dile getirilen hususu da ilave etmek gerekir. Sadeddin Efendi, Saray'ın anahtarıdır.

24 Atâyî bu hususta örnek olarak verdiği, babası Nevî'nin Sadeddin Efendi için kaleme aldığı kasidenin muallakat-ı seb'anın yedincisi mesabesinde olduğu söyler.

Emirî'nin önem verdiği anlaşılan Suudî, Yenişehirli Vâlî'nin söz konusu mesnevisine takriz yazan isimler arasındadır. Gür'ün Farsça olduğu için Suudî'nin takrizini inceleme dışı tuttuğu değerlendirmesine göre Vâlî, Sadeddin Efendi ile irtibatlı olan bir üdeba zümresine mensup olmalıdır (Gür, 2014, ss. 158-160). Her ne kadar dili sebebiyle takrizi inceleme dışı tutulsa da Gür'ün değerlendirmesini Suudî'ye teşmil etmek mümkündür.²⁵ Yani Suudî de Sadeddin Efendi'nin muhitindendir. Suudî'nin oğlu Abdülkadir Efendi'nin daha sonra Sadeddin Efendi'nin mülazımı olduğunu da burada hatırlatmakta fayda görülmektedir (Atâyî, 2017, 2, s. 1094). Dolayısıyla Suudî'nin mukarrız olarak seçilmesinde birden fazla âmil olduğu düşünülebilir.

Woodhead (2000, s. 397), incelediği takriz metinlerinin genelde klişe/formül cümleleri ihtiva etmesinden hareketle müellifin, ilmiyeye mensup mukarrızlarınca iyi tanınmadığını söyler. Buna bağlı olarak da bu tarz kısa methiyeler için muayyen bir ücret talep edilme ihtimalini gündeme getirir. Takrizlerinde Emirî'den şahsen bahsetmeyen Mehmed Ayşî Efendi ve İbrahim Efendi için Emirî ile aralarında bir hukuk olmama ihtimaline yukarıda işaret edilmişti. Bu şahısların Woodhead'in iddiası dâhil olmak üzere takriz yazmalarını sağlayan başka âmiller olduğunu düşünmek mümkündür. Bunlar arasında evvela akla gelen, söz konusu şahısların, Emirî ile aynı muhitte bulunmaları ihtimalidir.

Bu safhada Emirî ile ilgili çalışmalarımızda dikkatimizi çeken bir hususa da temas etmek muvafık düşecektir. Emirî'nin mukarrızlarından Muhammed Emin es-Sabıkî hakkında en kapsamlı bilgi, onu şahsen tanıdığı ifade edilen Kınalızade Hasan Çelebi'nin tezkiresinde yer almaktadır. Atâyî'nin ifadesine göre Kınalızade Hasan Çelebi, henüz erken yaşlarda dönemin ulema meclislerine iştirak etmiştir. 953/1546'da Bursa'da doğmuş, 979/1571'de İstanbul'a gelmiştir. 988/1580'de Suudî Efendi'nin kardeşi Cenabî Efendi'nin yerine Bursa Sultaniye Medresesi'ne tayin olunmuş, 990/1582'de Sahn-ı Seman'a tayini sebebiyle tekrar İstanbul'a gelmiştir. 994/1586'da Kafzade Feyzullah Efendi yerine Sultan Selim Medresesi'nde görevlendirilmiş, 995/1587'de Suudî Efendi yerine Süleymaniye Medreselerinden birine atanmıştır. 999/1591'de ise Kafzade Feyzullah Efendi yerine Halep kadısı olmuştur (Atâyî, 2017, 2, ss. 1299-1300). Burada dikkat çeken husus, Kınalızade'nin yolları bir şekilde Emirî ile kesişen Cenabî, Suudî ve Feyzullah Efendileri tanınmasıdır. Emirî'nin İstanbul'da ilim/sanat muhitlerine dâhil olduğu dönemde Hasan Çelebi de İstanbul'dadır ve tezkiresi için malzeme toplamaktadır. Mukarrızlardan Suudî

25 Suudî Efendi'nin söz konusu Farsça takrizi için bkz. Vâlî, 2003, s. 191.

Efendi ve Feyzullah Efendi'yi tanıdığı düşünölen Emirî hakkında samimi ifadeler serdeden Sabıkî'yi ve Zeynî'yi şahsen tanıdığı tezkiresinden anlaşılan Hasan Çelebi'nin, Emirî'yi de görmüş, tanımış olması beklenir. Ancak tezkiresinde Emirî'ye dair bir ize rastlanmamıştır.

Feyzullah Efendi'nin Emirî'ye takriz yazdığı tarihten ve Emirî İstanbul'dan ayrıldıktan sonra doğan oğlu (muhtemelen 998/1589'da) Kafzade Fa'izî'nin (ö. 1031/1622) *Zübdetü'l-Eş'âr* adlı antolojik tezkiresinde babasıyla hukuku olan Emirî'ye yer vermemesinin de ayrıca dikkat çekici olduğunu ifade etmek gerekir.

Sonuç

Osmanlı sahasında Tanzimat öncesi dönemde takriz geleneği nispeten pragmatik bir çerçeveye oturmaktadır. Yeni bir eser telif eden veya tercüme eden şahıs, sosyal ilişkilerini stratejik bir yaklaşımla takrizlere dönüştürmektedir. Özellikle bürokrat sınıf için kaleme alınan takrizlerin, devlet sisteminde nihai hedef olan padişaha ulaşmada vesile kılınmaya çalışıldığı görölmektedir. Takriz yazan ise eserin müellifi için tavassutta bulunmaktadır. Bu durum, çalışmaya konu Emirî ile birebir örtüşmektedir. Mansıp elde etmeye çalışan şair, ileri bir yaşta şiir yazmaya başlamış ve bu şiirleri devrin sanat hamisi olarak bilinen padişahı III. Murad'a ulaştırmanın yolunu aramıştır.

Takrizlerin muhtevası, mukarrız ile müellif arasındaki münasebete göre şekil almaktadır. Takriz metinlerinde, eserin muhtevası hakkında bilgi verildiği kadar eserine takriz yazılan şahsın sair eserleri ve edebî şahsiyeti, aile fertleri ile nesebinden de bahsedildiği görölür. Ayrıca bu metinler, kendisine takriz yazılan olduğu kadar mukarrızın hayatıyla ilgili de önemli ipuçları vermektedir. Bu çalışmada ele alınan bazı takrizler de mukarrızın ilgili tarihteki görevi, bulunduğu şehir ve sosyal çevresi hakkında bilgi vermektedir. Binaenaleyh takrizlerin işlevleri arasında; mukarrızın dünya görüşü, sosyal ilişkileri, ilmi-edebî şahsiyeti ve hayatı hakkında sağladığı bilgileri de saymak hata değildir.

Osmanlı entelijansiyasını oluşturan gruplardan, ulema ve üdeba zümrelerinin ne kadar iç içe bir görüntü sunduğunu takrizlerde görmek mümkündür. Ediplerin önemli bir kısmı aynı zamanda âlimdir. Emirî'ye yazılan takrizlere bu açıdan bakıldığında dört ismin âlim olmanın yanı sıra edip olduklarını hatırlamakta fayda vardır. Edebî toplantılarda ise tabiatıyla Emirî gibi Sabıkî gibi âlim olmayan şahıslar da hazır bulunmaktadır.

İsmen zikretmek gerekirse Emiri'nin mukarrızlarından Mehmed Suudî Efendi, Kafzade Feyzullah Efendi, Muhammed Emin es-Sabıkî, Kâtibzade Zeynî Efendi ve İbrahim Efendi şairdir. Ayrıca manzum bir metin için takriz yazması istenen altı kişinin beşinin takrizlerinde manzum kısımlara yer verdiğini görmek şaşırtıcı değildir. Bu durumun gelenek hâlini aldığı anlaşılmaktadır.

Takrizler bize Emiri'nin İstanbul'da bulunduğu dönemde dâhil olduğu muhiti ve devam ettiği çevreleri göstermektedir. Ulema biyografilerinde yer almaması tabii olan bürokrat Emiri'nin, muhitine rağmen tezkirelere girmemesini ise muhtemelen çok geç başladığı şiir yazma eylemini sürdürürken İstanbul'da en fazla bir kaç yıl kalmış olmasına bağlamak mümkündür. Takrizlerden anlaşıldığı kadarıyla İstanbul'da geçirdiği zaman zarfında “irfan meclislerinin” tanıdık simalarından biri hâline gelen Emiri, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra hafızalardan silinmiş olmalıdır. Bu durum yukarıda ele alınan takrizlerde edebî şahsiyeti zaman zaman öne çıkarılan Emiri'nin edip olarak kalıcı bir iz bırakmadığını göstermenin yanı sıra takrizlerin metinlerinin hakikatle ilişkisine de işaret etmesi bakımından mühimdir. Klasik edebiyatta takriz metinlerini salt “edebî değerlendirme” metinleri olarak ele almak her zaman uygun olmayacaktır.

Emiri'nin eserleri için takriz talep etmesinin ardındaki motivasyon, hayattan beklentisi ile ilgilidir. Çalışmaya konu divanlarındaki beklentisi, devlet kademesinde yeni bir görevdir. Dolayısıyla söz konusu takrizler bu amaca hizmet edecek şahıslardan talep edilmiştir.

Takrizin tamamen pratik bir zemine oturan pragmatik yönü sebebiyle tercih edilen bir tür olduğunu söylemek mümkündür. Ancak genellikle âlim ve ediplerin eserlerine takriz yazılması ve mukarrızların ekseriyetle âlim ve edip olmaları sebebiyle bu türde, estetik kaygı gözetildiği de gözlemlenmektedir. Binaenaleyh takriz, tek katmanlı bir tür olmaktan ziyade pek çok zemine sahip olan bir türdür. Osmanlı eser verme kültürü içerisinde takrizlerin hangi şartlarda, hangi eserlere ve müelliflere yazıldığı gibi özelliklerin bilinmesi, beklentinin aksine “edebî tenkit” geleneğinden ziyade Osmanlı ulema ve üdeba zümreleri ile devlet adamlarının birbiriyle irtibatlarını ve sosyal çevrelerini, ilişkilerini ortaya koymaya yardım edecektir. Bu bakımdan metinler neşredilirken metin dışı unsur olarak düşünülen ve çalışmalarda ekseriyetle yer bulamayan takrizleri, konunun ayrılmaz cüzü addetmek, Osmanlı edebî ve ilmi muhitlerinin fotoğrafının netleşmesine katkı sunacaktır.

The Role of the *Taqriz* Genre in Biographies and Reestablishing the *Ulama* Circles

The Case of Emirî

Güler Doğan Averbek

Introduction

Andrews and Kalpaklı (2009, p. 310) stated that information belonging to different gatherings of classes will contribute to understanding Ottoman poetry. Based on this understanding, the current article aims to search Ottoman literary circles through *taqriz* as part of the writing tradition in Islamic culture. *Taqriz* can briefly be defined as a general introductory essay where prominent scholars and literary men praise it and its author at the author's request (Uzun, Arslan, 2010, p. 472).

As far as is known the first independent study on *taqriz* is Rosenthal's article. Different studies were later done in this field. One of these is Gür's PhD thesis (2014) analyzing 200 Turkish *taqariz*. She also published two articles about the subject (Gür, 2016, 2017).

Rosenthal defined the *taqriz* genre, which generally figure in the very beginning of works, as "blurbs" (1981, pp. 177–178). However, Bauer found that definition inadequate and stated *taqariz* to be the articles authors demanded in order to create a network (2014, p. 208). These articles, which exist as blurbs in form, were accepted for their function. This is why instead of evaluating these *taqriz* texts as

@ Dr., İstanbul Medeniyet University. gulerd@gmail.com

© Scientific Studies Association
DOI: 10.12658/M0326
insan & toplum, 2019.
insanvetoplum.org

only critical texts, we have to establish a network between the *taqriz*, the author, and the *muqarriz*, the person who wrote the *taqriz*.

Rosenthal emphasized that *taqriz* should be studied due to two facts. First, it gives information about literary traditions and methods of thinking. Secondly, it has the potential of contributing to our knowledge about these intellectuals' roles in society, intellectual life, and the relationships among intellectuals (1981, p. 189). Burak, who has evaluated these texts, said that they illuminate the social and cultural dynamics among scholars and litterateurs (2015, p. 104). Hence, *taqriz* will have an important role in tracing the relationship among artists, scholars, and bureaucrats.

Mehmed b. Musa, the subject of this study, wrote poems under the pseudonym of Emirî in the 16th century, was from Candaroğulları, and wrote 18 works (Doğan Averbek, 2019, pp. 14, 17–18). By discussing the motivation behind his demand for *taqariz* for his works and with the help of six *taqariz* written for his two divans, which he is clearly seen to have written in Istanbul, we will clarify the poet's relationship with the social community and literary and scholarly networks of the period.

The Taqariz Written for Emirî

As far as is known of Emirî's works, after being dismissed from governorate, he attempted to be reappointed. One of these attempts involves the manuscript he presented to Sultan Murad III (r. 1574-1595), which includes his second and fourth divans along with the versified translations of *Mergûbü'l-Kulûb* and *Heft Vâdi*. The message that was expected to be conveyed to the Sultan also occurs at the end of the manuscript as a petition (Doğan Averbek, 2019, pp. 31–40).

The manuscript he presented on his accord for gaining a rank leads us to the subject of our study. Using the preference in the content of the presented manuscript, Emirî aimed to engage the Sultan through the text (Doğan Averbek, 2019, pp. 31–40). In our opinion, these are among the two *taqariz* at the beginning of the book. In the holograph copy of the fourth divan are also two *taqariz* at the beginning and two *taqariz* at the end.

The first *taqriz* written for the Palace copy was authored by the Mudarris Mehmed Suudî Efendi and the second one by Mudarris Kafzade Feyzullah Efendi. We have Muhammed Emin es-Sabıkî's, Mudarris Mehmed Ayyî Efendi's, Mudarris Katipzade Zeynî Efendi's and Mudarris İbrahim Efendi's *taqariz* in the holograph copy. Providing information about the content of the *taqariz* while observing Emirî's network would be better.

Mehmed Suudî Efendi and His Taqriz

Mehmed Suudî Efendi (d. 1591) was dismissed from his duty in Süleymaniye Madrasah in 1587. He wrote his *taqriz* after being dismissed.

Suudî Efendi, whose house was a gathering place for scholars and poets, wrote prose and poetry (Atâyî, 2017, vol. 1, p. 920). Murad III ordered him to write *Târîh-i Hind-i Garbî* (Kütükoğlu, 2006, p. 176). This information enlightens us as to why Emirî chose Suudî as the first *muqarriz*. Suudî was a scholar whom Murad III knew and recognized.

Suudî Efendi described a bride when praising the divan in his *taqriz*. He stated Emirî to be a virtuous man. This means that Suudî knew and respected Emirî. On the other hand, Suudî had not only written the *taqriz* but also read the divan or at least taken a glance at the work. That the *taqriz*, which ends in a rhyme, was expected to make an impression on the reader makes it clear that Suudî supported Emirî.

Kafzade Feyzullah Efendi and His Taqriz

Feyzullah Efendi, who was appointed as a mudarris to Süleymaniye Madrasah in 1586, wrote the *taqriz* while on duty. His disciple, Atâyî, said that Feyzullah Efendi was very successful at poetry and literature. The reason why he was asked to write a *taqriz* was not only because he was a scholar but also because he was good at poetry.

Feyzullah Efendi began his *taqriz* by praising Emirî. According to him, Emirî was a governor in the house of the wise with a natural talent for poetry. Kafzade expressed that Emirî had written Persian poems and was the second Jami of his time. Kafzade knew that Emirî had been a governor. The *muqarriz* also praised the work. The content of this *taqriz* makes us think that the *muqarriz* and the poet knew each other personally. The impression that was expected to be made on the Palace copy is of Emirî being a character who deserves special attention.

Muhammed Emin es-Sabıkî and His Taqriz

Hasan Çelebi said that he personally knew Muhammed Emin es-Sabıkî, who was originally from Iran, often met him, and he was good at poetry and prose. The statements from Hasan Çelebi, who appears in the houses of scholars and poets, make us think that Sabıkî had attended those gatherings.

Sabıkî's text is the longest and in accord with the classical style. Sabıkî praised Emirî's divan and literary character and also referred to the poet's genealogy. At the end of the *taqriz*, his pointing out that "the word that has no better way to exist deserves to be written in gold" is remarkable. Sabıkî stated that they were close friends.

Sabıkî also quite clearly and understandably wrote his *taqriz* to support Emirî. Sabıkî possibly met Emirî at the literary meetings.

Mehmed Ayşî Efendi and His Taqriz

Mehmed Ayşî Efendi (d. 1607) is the *mulazim* of Ataullah Efendi (d. 1570) who had lectured Sultan Selim II (r. 1566-1574). He is the only *muqarriz* with no information about writing poems. Ayşî Efendi's *taqriz* is the shortest and does not mention Emirî at all apart from his work. This case shows they had no close relationship and makes us think the *taqriz* had been written under different circumstances.

Katipzade Zeynî Efendi and His Taqriz

Katipzade Zeynî Efendi (d. 1603) was appointed to Sahn Madrasah in 1588. His *taqriz* was written during that period.

Hasan Çelebi stated that Zeynî was famous among the young and the old and that his verses had been read at all kinds of gatherings (Kınalızade, 2017, p. 409). This statement tells us that he showed up at the literary gatherings and that he might have met Emirî in these meetings.

Zeynî Efendi starts his *taqriz* by quoting Emirî's genealogy and then stating that Emirî's poems were read among the houses of the scholars and preferred by those who are capable of understanding poems. This shows that they had a close relationship and knew each other. What he said about Emirî's poetry shows us that Emirî had attended the scholarly and literary meetings and that his poems had been read. Zeynî not only points out that Emirî was a poet but also a bureaucrat. Zeynî said that the work is adorned with prose and verse and referred to the prologue which lacks a beginning part. He was well informed about Emirî's four divans, and furthermore he had read them. His being close to the Palace might be considered why he had been asked to write a *taqriz*.

İbrahim Efendi and His Taqriz

İbrahim Efendi (d. 1611) was the son of Vusulî Mehmed Çelebi (d. 1590; Atâyî, 2017, vol. 2, p. 1399). Atâyî described İbrahim Efendi as an affectionate and generous man and as the *mulazim* of Sadeddin Efendi (2017, vol. 2, p. 1399).

İbrahim Efendi defined himself as the mudarris of Istanbul and praised Emirî's work in his *taqriz*. This *taqriz* has no information or evaluation about Emirî. İbrahim Efendi took great care with his *taqriz*, but when paying attention to the text, their relationship was clearly at a minimum level.

The Background of the Taqriz

All the *muqarrizun* of *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr* except one had demanded a higher rank for Mehmed b. Mehmed, the imperial council scribe, from Sultan Osman II (r. 1618-1622). Woodhead, who has studied these *taqriz*, drew attention to the point that no colleagues were found among the *muqarrizun*. The *taqriz* had come from scholars and literary men (Woodhead, pp. 396–397). The general opinion that scholars mostly show up in *taqriz* and that the more famous literary men do not (Burak, 2016, p. 106) will make the picture clear. The first identified samples from the *taqriz* genre were written for scientific texts, and these were expected to help an author take part in the *ulema* society or strengthen his position within these circles. That is why *muqarrizun* were chosen from *ulama* circles. However, the diversification seen in the works is understood to not have changed the tendency of *muqarrizun* to belong to *ulama* circles.

Several reasons may exist why the *muqarrizun* belonged to scholarly circles. First of all, what the work is about or what type of work it was did not matter; the important fact was that the identity of the person who was asked to write a *taqriz* must be a scholar. Second, the *ulema* in Istanbul must have the majority in other circles. This situation brings another characteristic forward for Emirî's case: A member of the *ulama* circle who had been asked to write a *taqriz* must be concerned with poetry. This circumstance makes us think that Emirî, who was a bureaucrat, had met his *muqarrizun* in literary gatherings.

The fact that the Palace copy of the *taqriz* had been authored by Suudî Efendi and Feyzullah Efendi was a conscious choice. They were the ones with connections to the Palace. Their being scholars was more prominent than their being poets. They were considered as a means for reaching the Sultan.

The other significant characteristics about the *muqarrizun* Suudî, Sabikî, and İbrahim Efendi is that they had connections with Sadeddin Efendi a famous character from this period. As Atâyî stated, scholars and poets had presented their works to Sadeddin Efendi (Atâyî, 2017, vol. 2, pp. 1164–1165). Sadeddin Efendi is known to have built a place for literary men and protected scholars and poets. Furthermore, many works have been presented to him (Turan, 1998, p. 197). Sadeddin Efendi was also a leading role in presenting works to the Palace. Based on three of Emirî's *taqariz*, he quite obviously had tried to attend Sadeddin Efendi's circle.

Ayşî Efendi and İbrahim Efendi who has not ever mentioned Emirî personally make us think that there are some other reason, including Woodhead's claims (p. 397), that let them write *taqariz*.

Conclusion

The *taqariz* tradition prior to the Tanzimat period in the Ottoman Era had been relatively pragmatist. Those who produced something new turned their social relations into strategic *taqariz*. In particular, *taqariz* written for bureaucrats were used to ultimately reach the Sultan. Those who wrote *taqariz* directly arbitrated for the author's self. This situation corresponds with Emirî's exactly. A poet was trying to gain a position, started writing poems at a later age, and had tried to find a way to convey his poems to Murad III.

The content of the *taqariz* consist of the relationship between the *muqarriz* and the author. How interwoven the groups of *ulama* and literary men that formed the Ottoman intelligentsia had become can be seen quite clearly. Most literary men were scholars at the same time.

The *taqariz* show us the social environment Emirî was attached to and the places where he mostly spent his time. Emirî the bureaucrat understandably had not been included in the *ulema* biographies. He had started writing poems at a later age in Istanbul and had stayed there at most for a couple of years. This may be considered as a possibility for why he had not been recognized in the *tadhkiras* of poets despite being a part of the society. As far as is known from the *taqariz*, he had become a well-known figure among the literary gatherings while he was in Istanbul, whereas he was erased from their memories after he left the city. The *taqariz* studied above indicate that he did not leave his mark, although his literary character has occasionally been put forward. Furthermore, witnessing the texts of the *taqariz*'s relationship with reality is important. Studying these texts only as literal evaluations in classical literature is not always appropriate.

Kaynakça | References

- Ahlwardt, W. (1887). *Verzeichnis der arabischen handschriften: Die handschriften verzeichnisse der königlichen Bibliothek zu Berlin*. Berlin: A. W. Schade's Buchdruckerei.
- Akpınar, İ. (2019). XVI. asır şairlerinden Emîri'nin mergübü'l-kulüb tercümesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 89, 147-167.
- Andrews, W. G. ve Kalpaklı, M. (2009). Toward a meclis-centered reading of Ottoman poetry. *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 33(1), 309-318.
- Aydın, B. ve Günelan, R. (2011). Ruus defterlerine göre XVI. yüzyılda Osmanlı eyalet teşkilatı ve gelişimi. *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, 38, 27-160.
- Bauer, T. (2013). Mamluk literature as a means of communication. *Ubi sumus? Quo vademus? Mamluk studies state of the art* içinde (ss. 23-56). Göttingen: V&R unipress.
- Bauer, T. (2014). How to create a network: Zaynaddin al-Â'ri and his muqarrizün. *Everything is on the move: The Mamluk Empire as a node in (trans-)regional networks* içinde (ss. 205-221). Göttingen: V&R unipress.
- Beyanî. (1997). *Tezkiretü's-şuarâ*. İ. Kutluk (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Burak, G. (2015). Sansür, kanonizasyon ve Osmanlı imzâ-takriz pratikleri üzerine düşünceler. *Eski metinlere yeni bağlamlar: Osmanlı edebiyatı çalışmalarında yeni yönelimler* içinde (ss. 96-117). İstanbul: Klasik.
- Doğan-Averbek, G. (2019). *Bolulu Emiri'nin ikinci ve dördüncü divanlarındaki Türkçe şiirler*. İstanbul: Kitabevi.
- Ergun, S. N. (1936). *Türk şairleri*. İstanbul.
- Fetvacı, E. (2011). *Sarayın imgeleri*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Güleç, H. (1991). Aysî Mehmed Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4, 287. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Güleç, İ., Doğan-Averbek, G. ve Şafak, T. (2019). *Gönül erlerinin vasıfları: Emiri'nin Sıfâtü'l-Âşıkın tercümesi*. İstanbul: Büyüyenay.
- Güleç, İ. ve Doğan-Averbek, G. (2018). Gölgede kalmış bir şairin bilinmeyen üç tercümesi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 18, 247-264.
- Gür, N. (2014). *Klasik Türk edebiyatında takriz*. Yayımlanmamış doktora tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gür, N. (2016). Sanatı sanatla ihyâ etme: Osmanlı yönetici elit sınıfının eliteleşme çabası ve takriz yazını. *Archivum Ottomanicum*, 33, 165-178.
- Gür, N. (2017). Edebiyat tarihi yazımında bir kaynak olarak takrizler ve sıra dışı iki örnek. *Erdem Dergisi*, 71-72, 91-116.
- İzgi, C. (2003). Mehmed es-Su'ûdî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, 28, 526-527. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kâtip Çelebi. (1971). *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-ktûb ve'l-fünûn*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kınalızade Hasan Çelebi. *Tezkiretü's-şuarâ*, A. Sungurhan (Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> adresinden erişilmiştir.
- Kütükoğlu, B. (2006). Murad III. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31, 172-176. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Levanoni, A. (2013). A supplementary source for the study of Mamluk social history: The taqâriz. *Arabica*, 60, 146-177.

- Müstakimzâde Süleymân Sa'deddin Efendi. (1928). *Tuhfe-i hattâtin*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Naimâ. *Tarih-i Naima: Ravzatü'l-Hüseyn fi hulasati ahbari'l-hafikayn*. M. İpşirli (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Nev'izâde Atâyi. (2017). *Hadâ'iku'l-hakâyık fi tekmileti's-Şakâ'ik: Nev'izâde Atâyi'nin Şakâ'ik zeyli*. S. Donuk (Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu.
- Nuhoglu, H. Y. (1989). Ahlwardt, Wilhelm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2, 28-29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Rosenthal, F. (1981). Blurbs (taqriz) from fourteenth-century Egypt. *Oriens*, 27(28), 177-196.
- Selaniki Mustafa Efendi. (1989). *Tarih-i Selaniki*. M. İpşirli (Haz.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Târîh-i Silsile-i Ulemâ*. (yazma eser). Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu nr. 2142.
- Turan, Ş. (1998). Hoca Sâdeddin Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18, 196-198. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uzun, M. ve Arslan, A. T. (2010). Takriz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39, 472-474. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uzunoglu, V. (1997). *Ayşî Mehmet Efendi ve el-Münekkahâtü'l-meşrûha fi'l-me'âni ve'l-beyân adlı eseri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunoglu, V. (2002). Ayşî Mehmet Efendi: Hayatı ve eserleri. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2(6), 135-142.
- Uzunoglu, V. (2014). Ayşî Mehmed Efendi ve 'inneme'l-a'mâlu bi'n-niyyât' hadisinin şerhi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, 91-138.
- Vesely, R. (2003). Das taqriz in der Arabischen literatur. *Die Mamluken. Studien zu ihrer geschichte und kultur* içinde (ss. 379-385). Hamburg.
- Woodhead, C. P. (2000). Patronage: Ottoman takriz-writing and literary recommendation in the 17th century. Ç. Balım-Harding ve C. Imber (Ed.). *The balance of truth: Essays in honour of Professor Geoffrey Lewis* içinde (s. 395-406). İstanbul: Isis Press.
- Yenipazarlı Vâli. (2003). *Hüsn ü dil: İnceleme-tenkitli metin*. M. F. Köksal (Haz.). İstanbul: Kitabevi.